

УДК 159.9.072:[373.5-057.874:331.54]
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.343-349

Поліщук Олена Романівна

аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна
polishchuk_olena21@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4617-8245>

ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ

Анотація. Сьогодні вкрай необхідна модернізація системи професійної орієнтації населення в Україні відповідно до вимог ринкової економіки змісту, форм і методів профорієнтаційної діяльності, запитів суспільства та досягнень видатних науковців у вивченні професійного становлення й особистісного розвитку особистостей. Формується потреба критичного переосмислення минулого, удосконалення його здобутків і збагачення найкращими зразками світової науки та практики. Саме це дасть змогу виявити ознаки дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці, визначити перспективи розвитку теорії та методики професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих людей в Україні. Перед випускниками шкіл стоїть проблема вибору шляху підготовки до майбутньої професії. Часто професійне навчання в закладі обирається випадково. Половина випускників шкіл одразу влаштовуються на роботу, не маючи при цьому спеціальної підготовки і через це професійних перспектив кар'єрного зросту. Мета статті полягає в теоретичному аналізі наукової проблеми соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, розкритті проблеми професійного самовизначення особистості в умовах ринкових процесів. Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури; порівняльно-історичний метод зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо вивчення соціально-психологічної готовності як соціально-психологічного феномену.

Ключові слова: соціально-психологічна готовність; професійне самовизначення старшокласників; соціально-професійне самовизначення; особистість; вибір професії; професійне навчання.

Вступ. Кожен з нас ставить собі питання: який шлях обрати в житті, як знайти роботу та отримувати гідну заробітну плату. Саме таку мету – допомогти зробити правильний вибір майбутньої професії, створити нові робочі місця для молоді – і ставлять перед собою ініціатори Українського Пакту заради молоді-2020.

Відповідно до концепції модернізації української системи освіти соціально-професійне самовизначення є метою загальної середньої освіти і по-роджує проблему визначення готовності особистості до соціально-професійного самовизначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку науки проблему готовності пов'язують із процесами розвитку особистості як суб'єкта формування стратегії життєдіяльності (К. А. Абульханова-Славська [1]), вільного вибору (В. О. Петровський [23]), екзистенціального вибору і сенсу (Д. О. Леонтьєв [20]), соціалізації (І. М. Кон [15]), реалізації творчого мислення (М. М. Кашапов [13]); з виробленням здатності до свідомого і самостійного будування перспектив свого розвитку (М. С. Пряжников [25]); формуванням професійно важливих якостей суб'єкта праці (Ю. П. Поваренков [24]), саморегуляції довільної активності людини (О. О. Конопкин [17]), психологічної готовності підлітків до вибору професії (І. О. Ревина [26]).

Мета статті полягає в теоретичному аналізі наукової проблеми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до професійного вибору.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури; порівняльно-історичний метод у вивченні зарубіжного та вітчизняного досвіду формування соціально-психологічної готовності як соціально-психологічного феномену.

Виклад основного матеріалу. Сучасним підліткам доводиться визначатися з майбутньою професією раніше, ніж колишнім. Система загальної середньої освіти була влаштована так, що прийняття рішення

можна було відкласти до 10 – 11-го кл. Сьогодні ж у зв'язку з її інтенсивною модернізацією проблема необхідності визначення з вибором професії постає вже в 9 класі, оскільки з 10 класу розпочинається підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з профільних предметів для вступу до закладів вищої освіти.

Учні 9-х класів основної школи відчувають серйозні труднощі у виборі: продовжувати навчатися в школі чи вступати на навчання до коледжу або училища. Зазвичай на їх вибір впливають випадкові фактори, наприклад, вступив за компанію з товаришами, за порадою дорослих, які часто переоцінюють або недооцінюють здібності і можливості дітей. Нерідко школярі потрапляють під вплив засобів масової інформації та суспільних стереотипів, вважаючи, що мають достатньо інформації про ту чи ту професію і саме цим пояснюють свій вибір профіля майбутнього навчання [31]. Дослідники причинами несвідомого вибору підлітками майбутньої професії називають серед інших відсутність державної зацікавленості в соціальному супроводі підготовки майбутніх кадрів ще в шкільних стінах (випускників); небажання педагогічних працівників приділяти достатньо уваги школярам та надавати їм під час самовизначення психолого-педагогічну підтримку (С. М. Чистякова) [31].

Професійне самовизначення – це процес формування особистості, її ставлення до професійно-трудового середовища і способів власної реалізації в ньому. Це довготривалий процес узгодження внутрішньоособистісних і соціально-професійних вимог протягом життєвого і трудового шляху. Професійне самовизначення передбачає вибір кар'єри у сфері, де потрібно докласти зусилля і особистісні можливості.

У педагогічній теорії відомі різноманітні концепції професійного самовизначення особистості. Аналіз зарубіжної наукової літератури, яка стосується цієї проблеми, показав, що протягом тривало-

го часу існували дві самостійні теорії професійного самовизначення: діагностична та виховна.

Діагностична концепція (концепція професійного управління) ґрунтувалася на трьох принципах вибору професії: розумінні і врахуванні власних професійних можливостей і здібностей, розумінні вимог професії до людини і перспектив професійного росту, вмінні правильно співвідносити ці фактори.

Пізніше дослідники встановили зв'язок успішного професійного самовизначення і мотивації праці. Було виявлено залежність професійного самовизначення від особливостей процесу розвитку індивіда. На цій основі з'явилося ряд теорій професійного розвитку, які розглядали процес професійного розвитку як накопичення особистістю певних уявлень про себе.

У вітчизняній педагогіці виховна концепція професійного самовизначення була предметом дослідження І. Н. Голомштока та його колективу. За цією концепцією формування професійного самовизначення особистості відбувається відповідно до запланованих впливів, а особистість розглядають як об'єкт цього впливу. Зважаючи на цю концепцію, педагоги та психологи досліджували різноманітні аспекти підготовки школярів до професійного самовизначення [31].

Довгий час теоретичною основою вітчизняної системи профорієнтації була виховна концепція, але в останні роки вона зазнала різкої критики. У концепції професійного самовизначення, розробленій науковцями під керівництвом професора С. М. Чистякової, «Я-концепція» особистості відображає її особистісне розуміння переживань і намірів, відношення до предметних дій у професійній діяльності в конкретних умовах [31].

В останні роки принципо змінилися умови професійного самовизначення молоді, а саме:

- змінилися структура та вміст загальної, повної загальної середньої освіти, неповної професійної і вищої професійної освіти, що приводить підлітка до необхідності роби важливі і важкий для себе вибір виду майбутньої освіти;
- більш жорсткий, цілеспрямований відбір на конкурсній основі випускників повної загальної середньої освіти для майбутнього навчання, що будується за принципом профільної диференціації;
- раннє дорослішання (не тільки фізична, а й «соціальна» акселерація) молоді в умовах нових відносин у суспільстві, коли в соціальному плані вони повинні вести себе як дорослі, а в психологічному – залишаються ще дітьми;
- ускладнення вибору професії в умовах ринкової економіки, для якої характерні конкурентоспроможність, високі вимоги до професіоналізму, професійна мобільність працівника;
- виникнення складних, незвичних для нашого суспільства економічних процесів, таких як: різке розшарування суспільства за матеріальним станом, безробіття, різноманітні освітні запити різних соціальних і професійних груп, складність при працевлаштуванні й оплаті праці, особливо молодих працівників (Н. С. Касаткіна) [12].

Є. О. Клімов професійне самовизначення трактує як «...важливий прояв психічного розвитку, формування себе як повноцінного учасника суспільства, який займається чимось корисним і входить до спільноти професіоналів» [14, с. 39]. На думку науковця, вибір професії здається досить легким та короткотривалим і насправді здійснюється за формулою «м'яте, плюс все попереднє життя» [14, с. 40].

Аналізуючи потенційні можливості самореа-

лізації особистості, М. С. Пряжников пропонує сім типів її самовизначення:

1. Самовизначення в конкретній трудовій діяльності. Для цього типу самовизначення характерна самореалізація під час діяльності. Працівник знаходить сенс своєї діяльності у якісному виконанні трудової функції або операції (наприклад, робота на конвеєрі). Свобода вибору і діапазон дій людини мінімальні. Для багатьох працівників така робота є одноманітною та монотонною, майже нестерпною. Тому організатори виробництва намагаються збагатити таку роботу додатковими функціями за рахунок зміни характеру виконання операцій, зміцнюють корпоративну культуру, чим розширюють можливості самореалізації працівників. Зауважимо, що деякі люди отримують задоволення від такої одноманітної роботи.

2. Самовизначення на конкретній трудовій посаді передбачає виконання досить різноманітних функцій (наприклад, робота токаря). Для цієї посади визначені певні правила і виробничі завдання, обмежене виробниче середовище та засоби праці. Можливості самореалізації на цій посаді значно більші, аніж у першому випадку. Зміна конкретної трудової посади негативно впливає на якість і продуктивність роботи та викликає невдоволення працівника.

3. Самовизначення на рівні конкретної спеціальності передбачає порівняно безболісну зміну різних трудових посад, що розширює можливості самореалізації особистості (наприклад: водій автотранспорту легко керує будь-якими видами автомобілів).

4. Самовизначення в конкретній професії передбачає здатність працівника виконувати суміжні види трудової діяльності. Як відомо, професія об'єднує групу споріднених спеціальностей, тому працівник обирає вже спеціальність, а не лише трудові посади.

5. Життєве самовизначення. До нього, окрім професійної діяльності, належить навчання, дозвілля, вимушене безробіття. По суті, йдеться про вибір способу життя людини. Значимо, що значна кількість людей бачить сенс свого життя не у професійній діяльності. Життєве самовизначення передбачає не тільки вибір і реалізацію людиною тих чи тих соціальних ролей, а й вибір нею стилю життя. Професія може стати засобом реалізації обраного способу життя.

6. Більш важкий тип – особистісне самовизначення – найвищий прояв життєвого самовизначення, коли людина стає господарем ситуації і всього свого життя. Особистість піднімається і над професією, і над соціальними ролями і стереотипами. Людина не просто оволодіває соціальною роллю, а створює нові ролі і до певної міри займається соціально-психологічним створенням норм, коли ті, хто поряд, говорять про неї не як про хорошого інженера, лікаря, педагога, а просто як про унікальну і неповторну особистість. Отже, особистісне самовизначення – це створення самобутнього «образу Я», постійний розвиток цього образу й утвердження його серед людей.

7. Найважчий тип – самовизначення особистості в культурі. Тут обов'язково виявляється внутрішня активність, спрямована на «продовження себе в інших людях», що певною мірою дає змогу говорити про соціальне безсмертя людини. Найвищий тип самовизначення проявляється в значному внеску особистості в розвиток культури (виробництво, культура, наука, релігія) [25].

У зазначених вище представлених типах самовизначення М. С. Пряжников умовно виділяє п'ять рівнів самореалізації людини (критерії виділення рівнів – внутрішнє прийняття людиною діяльності і

ступінь творчого ставлення до неї):

- 1) агресивне неприйняття виконання діяльності (деструктивний рівень);
  - 2) прагнення мирно уникнути цієї діяльності;
  - 3) виконання певної діяльності за зразком, шаблоном, інструкцією (пасивний рівень);
  - 4) прагнення вдосколювати, виконувати по своєму окремі елементи роботи;
  - 5) прагнення збагатити, вдосколювати діяльність у цілому (творчий рівень) [25, с. 20–24].
- «Професійне самовизначення – це не просто

вибір професії або альтернативних сценаріїв професійного життя, а своєрідний творчий процес розвитку особистості, – зазначає Е. Ф. Зеєр [10, с. 53]. – Процес професійного самовизначення не зводиться до одноманітного акту вибору професії, і не завершується професійною підготовкою за обраною спеціальністю, він продовжується протягом усього професійного життя» [10, с. 104].

Е. Ф. Зеєр визначає такі особливості професійного самовизначення на різних стадіях становлення особистості:

Таблиця 1.

Професійне самовизначення на різних стадіях становлення особистості

Вік	Стадії професійного становлення	Способи професійного самовизначення
Дитинство (до 7 років)		Професійно-рольові ігри
Молодший шкільний вік		Професійні індукції
Підлітковий вік (до 15 років)	Первинна амбівалентна оптація	Професійно забарвлені фантазії; романтично забарвлені професійні наміри
Рання юність (до 18 років)	Вторинна романтична оптація	Ситуативний вибір навчально-професійного напрямку; вибір професійної освіти і професійної підготовки
Юність (до 23 років)	Професійна освіта і професійна підготовка	Самовизначення в навчально-професійному полі
Молодість (до 27 років)	Професійна адаптація	Кристалізація професійного напрямку
	Первинна професіоналізація	Самовизначення на конкретному робочому місці
Зрілість (до 33 років)	Вторинна професіоналізація	Самовизначення в професії
Зрілість (до 60 років)	Професійна майстерність	Самовизначення в професійній культурі
Похилий вік (до 75 років)	Моніторинг-наставництво	Самовизначення в суспільно корисному і сімейно-побутовому житті

Отже, професійне самовизначення є важливим фактором самореалізації особистості в конкретних професії та культурі.

Постійний пошук свого місця у світі професій дозволяє особистості знайти сферу діяльності для повної самореалізації, для «наповнення» себе.

Для учителів і батьків учнів шкіл основним завданням є формування загальної готовності до самовизначення (в обох випадках це може бути конкретний вибір, наприклад, вибір спеціалізованої школи для обдарованих), а старшокласників і випускників – це допомога в конкретному виборі.

Самовизначення старшокласників у виборі професії безпосередньо пов'язане з їх готовністю враховувати свої бажання із здібностями та можливостями. Готовність являє собою синтез психологічних феноменів, таких як прагнення особистості до певної діяльності, внутрішня позиція особистості та підготовленість до діяльності.

Існують різноманітні наукові підходи до структури готовності. Так, Л. В. Кондрашова запропонувала такі компоненти готовності до діяльності: мотиваційний (професійні установки та інтереси), морально-орієнтований (ціннісні орієнтації, професійна етика), пізнавально-операційний (професійна спрямованість уваги, пам'яті), емоційно-вольовий (вольові процеси, які забезпечують ефективність діяльності), ціннісний (самооцінка діяльності) [16].

А. І. Міщенко [28] основними компонентами готовності вважає пізнавальний (розуміння завдань діяльності), мотиваційний (прагнення до діяльності, потреба успішно виконувати обов'язки), вольовий (уміння управляти собою, зосереджувати вольові сили на виконанні завдань), емоційний (почуття обов'язку та особиста відповідальність за кінцевий

результат).

Аналіз підходів показав, що в педагогічній теорії поняття «готовність» розглядають як особливий стан особистості (Х. М. Дурай-Новакова [8]), наявність певних здібностей (В.О.Сластьонін [27]), системоутворювальна установка на діяльність з позитивним результатом і прагненням до вирішення педагогічних задач (Т. Б. Гершкович [6], М. Т. Громкова [7]).

У Словнику української мови в 11-ти томах подано таку дефініцію слова «готовність»: абстрактний іменник до «який зробив необхідне приготування, підготувався до чого-небудь», «доведений до повної готовності, придатний для використання або споживання; приготовлений», [29, т. 2, с. 148], «бажання зробити що-небудь» [29, т.2, с.187]. У педагогічному словнику поняття «готовність» розглядається як достатній рівень розвитку особистості, усвідомлення своїх інтересів. У психологічній енциклопедії поняття «готовність» трактується як цілеспрямоване вираження особистості, її переконань, поглядів, мотивів, почуттів, вольових та інтелектуальних якостей, знання, уміння та навички [21]. При цьому психологічною передумовою виникнення готовності особистості до виконання конкретного навчального або трудового завдання є розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягнути успіху, визначення послідовності і способів роботи. Така готовність – це результат всебічного розвитку особистості з урахуванням вимог та особливостей професійної діяльності.

У зв'язку з використанням у педагогіці компетентнісного підходу як одного із провідних підходів до підготовки об'єкта до будь-якої діяльності, кожен із дослідників намагається дати своє визначення поняття «готовність», що представлено в таблиці 2.

Дефініція поняття «готовність»

Автор	Поняття «готовність»
С. Бризгалова	Готовність – цілісне особистісне динамічне утворення, набуте в результаті спеціального навчання, що містить взаємопов'язані елементи: науково-теоретичний, практичний та психологічний [5].
В. Копоруліна	Готовність – активно дієвий стан особистості, установка на певну поведінку, змобілізованість сил для виконання завдання [5].
О. Отич	Готовність - результат і показник якості підготовки, що реалізується та перевіряється в діяльності [5].
Л. Григоренко	Професійна готовність – сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей [5].
Л. Кондрашова	Морально-психологічна готовність – основа готовності до педагогічної праці [5].
М. Левітов	Психологічна готовність до діяльності може бути тривалим або короточасним станом, який залежить від індивідуальних особливостей особистості. Вона є суттєвою умовою успішної професійної діяльності [5].
С. Максименко. О. Пелех	Готовність до того чи того виду діяльності – це цілеспрямоване вираження особистості, що охоплює її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, настанови [5].
К. Дурай-Новакова	Професійна готовність – цілісне відображення всіх підструктур особистості, зорієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій, складне структурне утворення, ядром якого є позитивні установки, мотиви й освоєні цінності професії [5].
В. Шадриков	Готовність до конкретної професійної діяльності залежить від сформованості психологічної структури діяльності та психологічних характеристик суб'єктів праці, професійного статусу [5].
А. Ліненко	Готовність – цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в діяльність певного спрямування [5].
О. Пехота	Готовність до професійного саморозвитку – складно структуроване утворення, яке забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного професійного саморозвитку майбутнього вчителя [5].
І. Гавриш	Готовність до інноваційної професійної діяльності – інтегративна якість особистості вчителя, що виявляється в діалектичній єдності всіх структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин; складне особистісне утворення, що є умовою та регулятором успішної професійної діяльності вчителя [5].
Г. Троцько	Готовність майбутніх педагогів до виховної діяльності – це цілісне, складне, особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці, професійно самоудосконалюватися [5].
С. Литвиненко	Готовність до соціально-педагогічної діяльності – це результат професійно-педагогічної підготовки, інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення [5].
Д. Узнадзе	Готовність суб'єкта до дії у випадку наявності будь-якої потреби і ситуації її задоволення в суб'єкта викликає специфічний стан, який можна характеризувати як готовність, як установку його до певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби [5].
С. Гончаренко	Професійна готовність студента – це інтегративна особистісна якість й істотна передумова ефективності діяльності після закінчення ВНЗ [5].
С. Смірнова. Т.Шестакова	Професійна готовність студента – особистісна характеристика, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ВНЗ. Вона допомагає молодому фахівцю успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди. Професійна готовність – вирішальна умова швидкої адаптації випускника до умов праці, подальшого його професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації [5].
В. Сластьонін	Професійно значуща здатність особистості, що поєднує в собі позитивне ставлення до діяльності (мотивацію); адекватні вимоги професійної діяльності до рис характеру, здібностей, проявів темпераменту; необхідні знання, вміння, навички; стійкі професійно важливі особливості процесів мислення [5].
В. Москалець	Психологічна готовність – активно дієвий стан особи, який забезпечує ефективну актуалізацію й використання набутих знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей в особливих умовах діяльності [5].
В. О. Адольф	Прояв компетентності, яка є важливою характеристикою будь-якої діяльності і складається із комплексу послідовних елементів: усвідомлення потреби; формування мотиву; вибір способів втілення діяльності; планування діяльності; аналіз переліку необхідних елементарних дій і виконання цих дій для досягнення цілі [2, с. 98–103].
О. В. Ананьїна	Наявність певних мотивів і здібностей, розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягнути успіху, визначення послідовності і способів роботи, результат всебічного розвитку особистості з урахуванням вимог, особливостей діяльності професії [3, с. 65].

В. І. Блінов, І. С. Сергеев	Здатність (компетенція) застосовувати знання, уміння і практичний досвід для успішної трудової діяльності, яка є результатом освіти, сформованим на основі узгодження вимог освітніх установ і можливостей системи освіти [4].
М. І. Дьяченко, Л. А. Кандилович	Інтегрована якість особистості, яка включає в себе знання, уміння і навички, настрої на конкретні дії, на визначення поведінки, установка на активні дії, які зумовлені мотивами і психологічними особливостями особистості [9, с. 339].
Є. Ф. Зеєр	Інтегральна характеристика суб'єкта, яка проявляється в якісному здійсненні тієї чи тієї діяльності [10].
І. А. Зимня	Відрефлексована спрямованість особистості на її світогляд, професійно-предметну компетентність [11].
М. Д. Левітов	Стійка система професійно важливих якостей особистості, зокрема мотивації, позитивного ставлення до професії, досвіду, знань, здібностей і навичок, необхідних для успішної діяльності в багатьох ситуаціях [19].
Д. А. Микаєлян	Інтегральна якість особистості, яка виражає всі її підструктури: цілеспрямоване самовираження, переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, навички, установки, налаштованість на певну поведінку як прояв сформованості певної системи якостей, необхідних для успішного виконання тієї чи тієї діяльності [5].
С. М. Павлова	Внутрішня позиція особистості, яка спрямовує особистість на майбутню діяльність [22].

Проаналізувавши дефініцію готовності в працях вітчизняних та закордонних науковців, робимо **висновок**, що в педагогічних, психологічних і акмеологічних дослідженнях наукова категорія «готовність» не має однозначного трактування і визначається як системна характеристика; динамічне утворення; активний дієвий стан особистості; сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей; цілеспрямоване вираження особистості; цілісне вираження всіх підструктур професійно-педагогічної підготовки; істотна передумова ефективності діяльності; вирішальна умова швидкої адаптації випускника до умов праці. Виходить, поняття «готовність» немає однозначного трактування. В ході аналізу психолого-педагогічної літератури нами було виявлено наступні інтерпретації поняття «готовність»: прояв компетентності, психологічна установка, наявність здібностей, стійкість, придатність до діяльності, багаторівнева структура особис-

тисних якостей, здібності людини.

Вивчивши праці попередників і їх досвід у визначенні характеристик поняття «готовність», ми сформулювали власне визначення: готовність – це стійка інтегрована якість особистості, в основі якої мотиви, знання, досвід, практичні навички і здібності, необхідні для успішного виконання певної діяльності. Саме їх старшокласники можуть реалізувати в професійному виборі, тому соціально-психологічну готовність старшокласників до професійного вибору ми визначаємо як результат пропедевтичної діяльності педагогів, спрямованої на формування в старшокласників, з одного боку, мотивації до вибору майбутньої професії, а з другого – знань, умінь і компетентцій, необхідних майбутньому спеціалісту-професіоналу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в дослідженні поняттєво-категоріального апарату професійного вибору особистості.

Список використаної літератури

- Абульханова-Славська К. А. Стратегия жизни. М. : Мысль, 1991. 299 с.
- Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография. Красноярск : КГПУ, 1998. 310 с.
- Ананьина Е. В. Готовность старшекласников к профессиональному самоопределению. *Человек. Спорт. Медицина*. 2006. № 8 С.62–67.
- Блинов В. И., Сергеев И. С., Синюшина И. В. Компетентностный подход в профессиональном образовании. М.: Издательство ООО «МЭЙЛЕР», 2010. 228 с.
- Варава І. П. Аналіз дефініції «готовність» у контексті професійної підготовки майбутніх техніків-програмістів : *Вісник Глухівського педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Вип. 7. С.104–109.
- Гершкович Т. Б. Формирование готовности к педагогической деятельности и ее связь с индивидуальными стратегиями адаптации (на примере молодых преподавателей высшей школы) : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Екатеринбург, 2002. 218 с.
- Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: учеб пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 415 с.
- Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. М., 1983. 24 с.
- Дьяченко М.И., Кандилович Л.А. Психология высшей школы: учебное пособие для вузов. Минск : Изд-во БГУ, 1981. 383 с.
- Зеєр Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студентов вузов. 2-е изд., перераб., доп. М.: Академ. Проект; Екатеринбург – Деловая кн., 2003. 336 с.
- Зимня И. А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании. *Ученые записки национального общества прикладной лингвистики*. 2013. №4 (4). С.16–31.
- Касаткина Н. Э. Теория и практика формирования профессионального самоопределения молодежи в условиях непрерывного образования : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. М., 1995. 416 с.
- Кашапов М. М. Психология профессионального педагогического мышления (методология, теория, практика). М.: Институт психологии РАН, 2003. 336 с.
- Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для вузов. Ростов-н/Д: Феникс, 1996. 512 с.
- Кон И. С. Социологическая психология. М.: Моск. Психол.-социал. Ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1999. 560 с.
- Кондрашова Л. В. Концепція «Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму». *Професійне становлення майбутнього вчителя : моногр.* Кривий Ріг : КДПУ, 2006. С.6–34.
- Конопкин О. А. Осознанная саморегуляция как критерий субъектности. *Вопросы психологии*. 2008. № 3. С.22–34.
- Конопкин О. А., Прыгин Г. С. Связь учебной успеваемости студентов с индивидуально-типологическими особенностями их саморегуляции. *Вопросы психологии*. 1984. № 3. С.42–52.
- Левитов Н. Д. О психологическом состоянии человека. М.: Просвещение, 1946. 344 с.

20. Леонтьев Д. А., Пилипко Н. В. Выбор как деятельность : личностные детерминанты и возможности формирования. *Вопросы психологии*. 1995. № 1. С.97–110.
21. Мижериков В. А. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. Ростов-н/Д: Изд-во «Феникс», 1998. 544 с.
22. Павлова С. М. Формирование готовности к профессиональному самоопределению сельских старшеклассников: автореф... дис. канд. пед. наук: 13.00.01. М., 2006. 24 с.
23. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности. М.: Горбунок, 1996. 224 с.
24. Поваренков Ю. П. Психология становления профессионала. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2000. 98 с.
25. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. М.: Просвещение, 1996. 107 с.
26. Ревина И. А. Исследование готовности школьников к осознанному профессиональному выбору. *Пед. обозрение*. 2007. № 3. С.100–106.
27. Сластенин В. А. Общая педагогика: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М.: ВЛАДОС, 2003. 288 с.
28. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика: учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений. М.: Школа-Пресс, 1997. 512 с.
29. Словник української мови: в 11 т.; за ред. І. К. Білодід К.: Наукова думка. 1970-1980. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainkoi_movu_v_11_tomakh. (дата звернення: 15.03.2021).
30. Чистякова С. Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения. *Педагогика*. 2005. № 1. С.19–26.
31. Шалаев И. К. Повышение качества образовательного сервиса на основе мотивационного программно-целевого управления: монография. Барнаул: Изд-во АлтГПА, 2010. 203 с.

References

1. Abulhanova-Slavskaya, K.A. (1991). *Strategiya zhizni* [Life strategy]. Mysl'. [in Russian].
2. Adolf, V.A. (1998). *Professionalnaya kompetentnost sovremennoy uchitel'ya* [Professional competence of a modern teacher]. KGPU. [in Russian].
3. Ananina, E.V. (2006). Gotovnost starsheklassnikov k professionalnomu samoopredeleniyu [Readiness of high school students for professional self-determination]. *Chelovek. Sport. Meditsina*, 8, 62–67. [in Russian].
4. Blinov, V.I., & Sergeev I.S., & Sinyushina I.V. (2010). *Kompetentnostnyy podhod v professionalnom obrazovanii* [Competence approach in vocational education]. MEYLER. [in Russian].
5. Varava, I.P. (2018). Analiz definititsii «hotovnist» u konteksti profesiinoi pidhotovky maibutnikh tekhniv-prohramistiv [Analysis of the definition of «readiness» in the context of professional training of future technicians]. *Visnyk Hlukhivskoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*, 7, 104–109. [in Ukrainian].
6. Gershkovich, T.B. (2002). *Formirovaniye gotovnosti k pedagogicheskoy deyatel'nosti i ee svyaz s individualnyimi strategiyami adaptatsii (na primere molodykh prepodavateley vysshey shkoly)* [Formation of readiness for pedagogical activity and its connection with individual adaptation strategies (on the example of young teachers of higher education) (Unpublished doctoral dissertation). Russian State Vocational Pedagogical University. [in Russian].
7. Gromkova, M.T. (2003). *Psihologiya i pedagogika professionalnoy deyatel'nosti: ucheb. posobie dlya vuzov* [Psychology and pedagogy of professional activity: textbook for universities]. YUNITI-DANA. [in Russian].
8. Duray-Novakova, K.M. (1983). *Formirovaniye professionalnoy gotovnosti studentov k pedagogicheskoy deyatel'nosti* [Formation of students' professional readiness for pedagogical activity] (Extended abstract of candidate dissertation). Blagoveshchensk State Pedagogical University. [in Russian].
9. Dyachenko, M.I., & Kandybovich, L.A. (1981). *Psihologiya vysshey shkoly: uchebnoye posobie dlya vuzov* [Psychology of higher education: a textbook for universities]. Izd-vo BGU. [in Russian].
10. Zeer, E.F. (2003). *Psihologiya professiy: ucheb. posobie dlya studentov vuzov* [Psychology of professions: manual for university students]. Akadem. Proekt. [in Russian].
11. Zimnyaya, I.A. (2013). Kompetentsiya i kompetentnost v kontekste kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii [Competence and competence in the context of the competence-based approach in education]. *Uchenyie zapiski natsionalnogo obschestva prikladnoy lingvistiki*, 4 (4), 16–31. [in Russian].
12. Kasatkina, N.E. (1995). *Teoriya i praktika formirovaniya professionalnogo samoopredeleniya molodezhi v usloviyah nepreryvnogo obrazovaniya* [Theory and practice of the formation of professional self-determination of youth in the context of continuous education] (Extended abstract of doctor dissertation). Kemerevo State University. [in Russian].
13. Kashapov, M.M. (2003). *Psihologiya professionalnogo pedagogicheskogo myshleniya (metodologiya, teoriya, praktika)* [Psychology of professional pedagogical thinking (methodology, theory, practice)]. Institut psihologii RAN. [in Russian].
14. Klimov, E.A. (1996). *Psihologiya professionalnogo samoopredeleniy* [Psychology of professional self-determination]. Feniks. [in Russian].
15. Kon, I.S. (1999). *Sotsiologicheskaya psihologiya*. [Sociological Psychology]. MODEK. [in Russian].
16. Kondrashova, L.V. (2006). Kontseptsiiya «Vzaimodii moralnykh i psikhologichnykh yakosteii u zmisti pedahohichnoho profesionalizmu» [The concept of «Interaction of moral and psychological qualities in the content of pedagogical professionalism»]. In L. Kondrashova (Ed.). *Profesiine stanovlennia maibutnoho vchytelia* (pp.6–34). KDPU. [in Ukrainian].
17. Konopkin, O.A. (2008). Osoznannaya samoregulyatsiya kak kriteriy subektnosti [Conscious self-regulation as a criterion of subjectivity]. *Questions of psychology*, 3, 22. [in Russian].
18. Konopkin, O.A., & Pryigin, G.S. (1984). Svyaz uchebnoy uspevaemosti studentov s individualno-tipologicheskimi osobennostyami ih samoregulyatsii [Relationship between students' academic performance and individual typological characteristics of their self-regulation]. *Questions of psychology*, 3, 42–52. [in Russian].
19. Levitov, N.D. (1946). *O psihologicheskoy sostoyanii cheloveka* [On the psychological state of a person]. Prosveschenie. [in Russian].
20. Leontev, D.A., & Pilipko, N.V. (1995). Vybor kak deyatel'nost: lichnostnyie determinanty i vozmozhnosti formirovaniya [Choice as an Activity: Personal Determinants and Formation Opportunities]. *Questions of psychology*, 1, 97–110. [in Russian].
21. Mizherikov, V.A. (1998). *Psihologo-pedagogicheskii slovar dlya uchiteley i rukovoditeley obsheobrazovatel'nykh uchrezhdenii* [Psychological and pedagogical dictionary for teachers and heads of educational institutions]. Feniks. [in Russian].
22. Pavlova, S.M. (2006). *Formirovaniye gotovnosti k professionalnomu samoopredeleniyu selskih starsheklassnikov* [Formation of readiness for professional self-determination of rural senior pupils] (Extended abstract of candidate dissertation). Moscow State University of Culture and Arts. [in Russian].
23. Petrovskiy, V.A. (1996). *Psihologiya neadaptivnoy aktivnosti* [The psychology of maladaptive activity]. Gorbunok. [in Russian].
24. Povarenkov, Yu.P. (2000). *Psihologiya stanovleniya professionala* [The psychology of becoming a professional]. YAGPU. [in Russian].
25. Pryazhnikov, N.S. (1996). *Professionalnoe i lichnostnoe samoopredelenie* [Professional and personal self-determination]. Prosveschenie. [in Russian].
26. Revina, I.A. (2007). Issledovanie gotovnosti shkolnikov k osoznannomu professionalnomu vyboru [Study of the readiness of

- schoolchildren for an informed professional choice]. *Ped. Obozrenie*, 3, 100–106. [in Russian].
27. Slastenin, V.A. (2003). *Obschaya pedagogika: ucheb. posobie dlya studentov vyssh. ucheb. Zavedeniy* [General pedagogy: textbook. manual for students of higher. study. Establishments]. VLADOS. [in Russian].
28. Slastenin, V.A., Isaev, I.F., & Mischenko, A.I., & Shiyanov, E.N. (1997). *Pedagogika: ucheb. posobie dlya studentov ped. ucheb. zavedeniy*. [Pedagogy: manual for pedagogical students]. Shkola-Press. [in Russian].
29. Bilodid, I.K. (1970-1980). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 vols.] Naukova dumka. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh [in Ukrainian].
30. Chistyakova, S.N. (2005). Problema samoopredeleniya starsheklassnikov pri vlbore profilya obucheniya [The problem of self-determination of high school students when choosing a training profile]. *Pedagogika*, 1, 19–26. [in Russian].
31. Shalaev, I.K. (2010). *Povyishenie kachestva obrazovatel'nogo servisa na osnove motivatsionnogo programmno-tselevogo upravleniya* [Improving the quality of educational service based on motivational program-targeted management]. YAGPU. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021 р.

Стаття прийнята до друку 05.04.2021 р.

Polishchuk Olena

PhD student of the Department of Social Pedagogy and Social Work
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Uman, Ukraine

TO THE STUDY OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL READINESS OF SENIOR GRADE STUDENTS REGARDING PROFESSIONAL CHOICE

Abstract. Today it is extremely necessary to modernize the system of vocational guidance in Ukraine in accordance with the requirements of a market economy of content, forms and methods of career guidance, as well as public demands and achievements of prominent scientists on professional development and personal development. Thus, there is a need to critically rethink the past, improve its achievements and enrich it with the best examples of world science and practice. This will allow us to learn the signs of imbalance between supply and demand in the labor market, to determine the prospects for the development of theory and methods of vocational guidance for children, youth and adults in Ukraine. In modern conditions of socio-cultural development, the relevant qualities of a young person are not only the general educational level, but also the level of culture, socio-psychological competence, ability to think critically, the presence of their own point of view on social processes and problems. School graduates face the problem of choosing a way to prepare for a future profession. Often vocational training in an institution is chosen at random. Half of school graduates are immediately employed without special training and therefore professional career prospects. Modern technologies of career guidance work are designed to provide conditions for a person to realize his attitude to himself as a subject of professional work and behavior, which aims to independently search for professions taking into account their own interests and capabilities, and then the labor market. The purpose of the article is a theoretical analysis of the scientific problem of socio-psychological readiness of high school students to enter higher education institutions, the disclosure of the problem of professional self-determination of the individual in market processes. Research methods used: analysis of psychological and pedagogical literature; comparative-historical method of foreign and domestic experience in the study of socio-psychological readiness as a socio-psychological phenomenon.

Key words: socio-psychological readiness; high school students; professional self-determination; socio-professional self-determination; personality; youth; choice of profession; professional training.